

Kart over Skottland med Ytre Hebridene.

Ytre Hebridene – øyene ved kanten av storhavet

Som en perlerad ligger Ytre Hebridene som et vern mot Atlanterhavets nådeløse vinder og bølger som slår innover det treløse landskapet med metertykke torvmyrer.

Reisebrev

RANDI ROGNES

Her har folk klore seg fast i tusenvis av år, og på innersida gikk vikingenes seilingsled gjennom havstrømmen «the Minch» eller det de kalte Skottlandsfjorden. De har satt spor etter seg i byggeskikk, navn og gennemateriale.

De første stammene som slo seg ned på øyene var pikterne og skotene som ga navn til Skottland. Hva som skjedde med disse folkene er skjult i historiens mørke, men ikke sjelden er vikingenes langhus

bygd på tuftene av husene deres. I 1993 var det en heftig storm som rev bort murene og avdekket en vikinggård som kan være fra 500-700 e.Kr. Utgravinger tre år senere avslørte at det lå en piktsk bosetning under som kan være fra sen jernalder. I dag har man rekonstruert ett av husene litt lenger inne på land. Det er ikke vanskelig å skjønne at vikingene valgte en slik boplass, for omgivelsene er svært vakre på stedet som kalles Bosta eller Bostadh på øya Great Bernera.

Svarthus

I et treløst landskap var stein det naturlige byggematerialet. De tykke steinmurene kunne være opptil 2 m tykke. Man bygde en ytre og en indre vegg i tørmur og fylte opp med grus og sand imellom. Det var en

bolig- og en fjøsdal, men dyra gikk gjerne ute når det var vær til det. I midten var det et rektangulært ildsted. Det var verken vinduer eller skorstein, så røyken la seg opp under halmtaket som gjerne ble byttet hvert år. For å unngå at halmen blåste vekk, la man nett over som ble holdt på plass ved hjelp av steinlodd. Ved å holde varmen ved like stort sett hele døgnet, fikk man røyken til å legge seg under taket og unngikk et røykfylt rom. De tykke torvmyrene sørget for rikelig tilgang på brensel. I Gearrannan på øya Lewis kan man besøke en hel landsby av rekonstruerte svarthus.

Det siste svarthuset ble forlatt som sent som i 1966. Da hadde folk begynt å bygge hvithus med vinduer, skorstein og elektrisitet, men mange savnet lenge den egne stemningen og lukta i svarthusene.

En tidsreise gjennom steinsirkelen

For den som har sett Netflix-serien «Outlander» har steinsirkler en egen fascinasjon. Den kvinnelige hovedpersonen i serien, Claire Beauchamp Randall Fraser, rører ved den høyeste steinen i en steinsirkel og blir plutselig forflyttet 200 år tilbake i tid, fra tida etter 2.verdenskrig til

1700-tallets Skottland. I et område på vestsida av øya Lewis, som er full av steinkammergraver og bautaer og som må ha hatt en helt spesiell betydning for den tids mennesker, finnes det mange slike steinsirkler. Den største og best bevarte av dem er Callanish som kan være så gammel som 5000 år. Den er brukt som mal for steinsirkelen i «Outlander». Du kan nærme deg steinsirkelen fra alle fire himmelretninger gjennom en alle' av store bautasteiner som er gravd et par meter ned i jorda. Rundt steinsirkelen finner man spor av en sirkelrund grøft. Det gjør at byggverket får form av et keltisk kors. Sirkelen har en diameter på 13 meter og det er 13 steiner i den indre sirkelen. Sannsynligvis hadde disse steinsirklene et religiøst formål, men man vet ikke hva disse menneskene trodde på.

Lewis-sjakkbrikkene på Uig

Sandstrendene på Hebridene kan måle seg med de flotteste strendene i Nord-Norge eller langs Middelhavet, men badetemperaturene kunne vært høyere. Ei av de flotteste strendene er Uig, der det ble gjort et meget spesielt funn i 1831. Malcolm MacLeod var på stranden for å se etter ei ku da han kom til å sparke borti noe i sanden. Det viste seg å være ei lita kiste, og da han

■ ■ ■ Gearrannan – en hel landsby av rekonstruerte svarthus på vestsida av øya Lewis. Foto: Randi Rognes

Arkeolog og guide Kristin Prestvold skuer utover Loch Ness og prøver å få øye på sjøormen Nessie. Hun representerte reiseselskapet Solgruppen på en utmerket måte.

Ruteflyet fra Glasgow til øya Barra må innrette landingstidspunktet etter tidevannet og kan bare lande ved lavvann.

Mange av veiene er ikke bredere enn at en stor turistbuss bare så vidt klarer å holde seg innenfor hvitstripene, men det er møteplasser med jevne mellomrom.

åpnet den, så han rett inn i 50 par øyne! Han trodde det var småfolket og sprang rett hjem til kona si. Hun fikk ham til å hente boksen som viste seg å inneholde flere sett med vakre sjakkbrikker skåret ut i hvalrosstenner. Det fantastiske er at man mener disse brikkene ble skåret ut i Trondheim ca. 1150. Hvordan de endte opp på ei strand på Ytre Hebridene vet ingen, men i dag er de fleste av dem i British Museum i London. Engelskmennene har vært generøse nok til å la seks av brikkene stilles ut permanent på Lewis Castle i Stornoway, hovedstaden på Ytre Hebridene. Du har faktisk også sjansen til å se like mange i Trondheim, for seks av originalbrikkene stilles ut på Vitenskapsselskapet ut januar i 2026.

Kong Magnus gir opp Suderøyene

Vikingene kalte Ytre Hebridene for Suderøyene, og det kommer av plasseringen sør for Orknøyene. På 1100- og 1200-tallet var Norge en stormakt i havområdene i nord og hadde både Shetland, Island, Færøyene, Orknøyene, Hebridene og Grønland. Men det var krevende å holde på disse områdene, for de lå langt unna fastlands-Norge. Folket på Hebridene var vant til å styre seg selv uten for mye innblan-

ding fra Norge. Håkon Håkonsson gjorde et helhjertet forsøk på å hevde norsk herredømme ved å sende den største leidangslåten verden noen gang hadde sett på 120 skip og et mannskap på 12.-20.000 mann, men dårlig vær hindret nordmennene i å seire ved Largs. Like etterpå døde kong Håkon på Orknøyene. I 1216 skrev derfor sønnen Magnus Lagabøte under Perth-traktaten og ga avkall på de norske områdene i vest. Men vikingene har etterlatt seg mange spor i byggeskikk, stedsnavn og gener. På et skilt så jeg bl.a. navnet Roghadal! Gentesting gjennom bl.a. «My heritage» har vist at enkelte kan ha så mye som 60 % vikingblod i årene! Det var også en viking som gjorde at tistelen ble valgt til Skottlands nasjonalblomst. En gjeng vikinger skulle foreta et overraskende angrep et sted, men en av dem trampet på en tistel og skrek til. Dermed var skottene advart og fikk mulighet til å forsvare seg.

Klanene styrker sin stilling

Da vikingene forsvant benyttet klanene sjansen til å styrke seg. En klan var bygd opp rundt en klanleder som gjerne bodde i et steintårn med familien og sine våpen- dragere rundt seg. De hersket over et terri-

Steinsirkelen Callanish på øya Lewis kan være opptil 5000 år gammel og ble brukt som mal for steinsirkelen i Netflix-serien «Outlander». Foto: Randi Rognes

Borgen Urquhart Castle ligger strategisk til ved bredden av Loch Ness. Foto: Randi Rognes

torium og kunne gi folk tillatelse til å slå seg ned der og ta klansnavnet uten at de var slekt. De kunne f.eks. kalle seg MacNeill eller MacDonald. Mac betyr rett og slett barn. De som slo seg ned der, fikk bare bruksrett til jorda uten å eie den. De måtte betale en årlig avgift og avlegge troskapsed. I urolige tider kunne klanlederen også kreve at de stilte som soldater.

Kilten var et vanlig klesplagg for mennene. Den var rett og slett en opptil 15 meter lang tøyroll som de tullet rundt seg og holdt oppe med et belte. Den kunne de ta av og svøpe rundt seg hvis de måtte overnatte ute eller feste den høyere opp i livet når de gikk i bløtmyra. Hver klan hadde sin «tartan», der mønstret og fargene viste hvilken klan de tilhørte. I dag fungerer kilten som en slags bunad for menn som de stolt bærer ved spesielle anledninger.

Slutten for klanene

Det har alltid vært strid mellom skotter og engelskmenn. Skottene ville styre seg selv, og engelskmennene ville ha kontroll med naturressursene i nord. I tillegg var kongene av huset Stuart katolikker, mens Englands kongehus etter Henrik den 8. var protestanter. Kong James VII av huset Stuart ble i 1688 fordrevet til Frankrike, men hans sønnesønn Charles Edward Stuart, mest kjent som Bonnie Prince Charlie, ville gjøre et forsøk på å ta tilbake Skottland for huset Stuart. Han landet på stranda som i dag er kjent som

Prince's Beach på øya Lewis med sju menn, lite våpen og lite penger. Men han må ha vært en karismatisk personlighet, for han klarte å samle høylenderne, nå også kalt jakobittene etter James eller på latin Jacobus, og vant et par innledende slag, men den forventede støtten fra Frankrike uteble.

I 1746 tapte hæren hans det avgjørende slaget ved Culloden som var over i løpet av en knapp time. Da hadde 1500 høylendere og 50 engelskmenn mistet livet, og det ble spikeren i kista for de skotske klanene. Forkledd som kvinne klarte prinsen å rømme til Frankrike ved hjelp av en tapper kvinne ved navn Flora MacDonald. Men engelskmennene slo grusomt tilbake. De innførte eiendomsskatt til England som gjorde at mange skotter måtte selge eiendommene sine. Engelske jordeiere ønsket å kvitte seg med folket som bodde der og innføre sauer i stedet. En voksende tekstilindustri trengte ull, så folk ble tvangsflyttet til ufruktbar jord ved kysten og ble husmenn. Mange ble også rett og slett satt på båter til Canada og USA i det de gikk og stod i. Denne prosessen kalles for «the Highland Clearances», eller utrensningene i høylandet, og fant sted mellom 1750 og 1850. I 1840-åra slo også potetråten til og gjorde at mange rett og slett sultet i hjel.

Merkevaren Harris Tweed

Når man kjører rundt på de meget smale veiene på Ytre Hebridene, ser man både

den tradisjonelle svartfjessauen, som mange norske barn kjenner fra animasjonsserien «Sauen Shaun», og cheviotsauen. De gir ull til garn som lokale vevere bruker til å veve den etter hvert verdensberømte Harris Tweed. Mens det meste av konfeksjonsindustrien i vår del av verden er flyttet til lavkostland i Østen, har folket på Ytre Hebridene klart det kunststykket å bevare sin. De søkte kongehuset om lov til å bruke det kongelige sepreret som logo på sine plagg, og en egen lov sier at dette kvalitetsmerket bare kan brukes på plagg sydd av stoffer vedv hjemme hos den enkelte vever. Dermed bevarte man arbeidsplassene på øyene, og folk kunne sitte og veve i sitt eget hjem. Kineserne har prøvd seg med piratkopier, men de er blitt stoppet. Populariteten til stoffene tok virkelig av da Nike brukte dem i sine joggesko! I dag lager man klær, vesker, sko og møbelstoffer i Harris Tweed. Vi var hjemme hos en slik vever som stolt viste oss hvordan han håndterte rennebommen og den mekaniske Hattersley-veven fra ca. 1920, der han kunne veve en meter stoff i timen.

Sjøuhyret i Loch Ness

Ferga fra Stornoway over til Ullapool bragte oss tilbake til fastlands-Skottland. Ferden videre gikk til Inverness og videre langs den kaledonske kanal som deler høylandet i Skottland i to. På veien passerte vi Skottlands høyeste fjell Ben Nevis og innsjøen Loch Ness som er ver-

Randi Rognes på den flotte sandstranda Uig, der man fant Lewis-sjakkbrikkene i 1831.

densberømt for det påståtte sjømonstret som ingen egentlig har sett, dvs. det eksisterer et uklart bilde som man med stor velvilje kan tolke som et slags åleliggende dyr. Men skottene har vært så flinke til å markedsføre «Nessie» at de fleste i vår del av verden har hørt om dette såkalte sjøuhyret. En stor undersøkelse av innsjøen i 2019 fant ingen spor av dyret, men legenden er seiglivet. På et nes ligger den spektakulære borgen Urquhart Castle fra 1200-tallet som spilte en viktig rolle i den skotske uavhengighetskrigen. I 1692 tente engelskmennene på alt kruttet på borgen for å hindre at jakobittene skulle gjøre seg nytte av den. I dag prøver man bare å stoppe forfallet og bevare ruinene slik den står nå. Det er skottene ganske flinke til å gjøre, men de har også mye historie å ta vare på.

På Lews Castle i Stornoway kan man se seks av de originale brikkene som ble funnet på stranda Uig i 1831.

Klanlederen i et område bodde gjerne i et steintårn som kunne være 10-15 meter høyt. Dette er steintårnet Dun Carloway Broch (broch=borg) på vestkysten av øya Lewis.

Mønsteret i kilten viser at denne skotten tilhører klanen MacDuff.

Ian ved veven der han lager de berømte ullstoffene til Harris Tweed.